

мовленнєвими розладами та дітей, у яких мовленнєві порушення поєднуються з недорозвиненням мовлення як наслідок первинного порушення (розлади слуху, зору, інтелекту).

Ключові слова: логопедичний висновок, діагностика, стандартизація, психолого-медико-педагогічна комісія, класифікації мовленнєвих порушень

Баль Н.Н. К проблеме стандартизации логопедического заключения

В статье рассматривается проблема стандартизации логопедического заключения. Представлен опыт унифицированного подхода к оформлению результатов диагностики на психолого-медико-педагогических комиссиях в Республике Беларусь. Показана необходимость сочетания двух подходов – клинико-педагогического и психолого-педагогического – при составлении логопедического заключения. Приведены примеры формулировки логопедического диагноза по результатам обследования детей с первично речевыми расстройствами и детей, у которых речевые нарушения сочетаются с недоразвитием речи как следствие первичного нарушения (расстройства слуха, зрения, интеллекта).

Ключевые слова: логопедическое заключение, диагностика, стандартизация, психолого-медико-педагогическая комиссия, классификации речевых нарушений.

Bal N.N. To the problem of standardization of logopedic conclusion

The article considers the problem of standardization of logopedic conclusion. Presents the experience of a unified approach to the design of the diagnostic results on the psychological-medical-pedagogical commissions in the Republic of Belarus. The necessity of combining the two approaches – clinical-educational and psycho-pedagogical – when drafting the speech's conclusion. Examples of formulations of speech therapy diagnosis based on test results of children with primary speech disorders and children with speech disorders are combined with speech underdevelopment as a consequence of the primary disorders (disorders of hearing, sight, intelligence).

Keywords: speech therapy conclusion, diagnostics, standardization, psychological-medical-pedagogical commission, classification of speech disorders.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2014 року

Статтю прийнято до друку 28.09.2014 року

Рецензент: д.п.н, акад. Синьов В.М.

УДК: 376.36:81'23

**ДІАГНОСТИКА ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ З ВАДАМИ МОВЛЕННЯ
ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕСТУ РОРШАХА**

Барко В.І.

доктор педагогічних наук, професор,

Барко В.В.

Проективні методики, до яких відноситься тест Роршаха, сьогодні розглядаються як важливі засоби опосередкованого вивчення особистості дитини. Вони ґрунтуються на побудові специфічної, пластичної (слабоструктурованої) стимульної ситуації, прагнення до вирішення якої сприяє актуалізації у сприйнятті відповідних ситуації тенденцій, установок, відносин та інших особистісних особливостей. Такі методики також вважаються інструментом вивчення сфери неусвідомлюваного; наприклад, А. Анастасі розглядає проективні методики як найбільш ефективні процедури для виявлення прихованих, завуальованих сторін особистості, проективні методики, на її думку, є засобом об'єктивування неусвідомлюваного []. Основною особливістю, специфікою проективних методик є неоднозначність та невизначеність стимулів, ця особливість стимулу вважається необхідною умовою для реалізації процесу проєкції.

Тест Роршаха (Г. Роршах, 1921) є одним з найпоширеніших проективних методів дослідження особистості. В його основу покладено тлумачення випадкових зображень (плям) []. Проте фахівці в галузі корекційної психології і педагогіки цей тест рідко застосовують, що пояснюється відсутністю наукових розробок щодо методики використання тесту Роршаха у роботі із дітьми з особливими навчальними потребами.

Метою статті є розкриття психодіагностичних можливостей тесту Роршаха при проведенні корекційно-виховної роботи із дітьми з вадами мовлення. У експериментальному дослідженні взяли участь підлітки старшого шкільного віку, які навчаються в СШ № 194 м. Києва й мають дефекти мовлення. Усього у дослідженні були задіяні 32 підлітки чоловічої статі, у віці 14-16 років (експериментальна група); і 30 підлітків такого ж віку і статі без мовленнєвих дефектів (контрольна група). Психодіагностичне обстеження під нашим керівництвом здійснювала Марина Адаменко – студентка-логопед 5 курсу НПУ ім. Драгоманова в рамках підготовки магістерської роботи. Як відомо, стимульний матеріал тесту складається з десяти таблиць з чорно-сірими (таблиці № 1, 4, 5, 6, 7) і поліхромними (кольоровими) зображеннями (таблиці № 2, 3, 8, 9, 10). Таблиці пред'являлись обстежуваним у послідовності згідно з нумерацією.

Підліткам пропонувалась наступна інструкція: «Вам будуть пред'явлені декілька малюнків. Уважно

подивіться на зображення і дайте відповідь на запитання: «Що б це могло бути? На що це схоже?»

Ніякої додаткової інформації обстежуваним не надавалось. Час відповіді не обмежувався, але фіксувався. Також фіксувались за допомогою диктофону усі відповіді, отримані під час експерименту. Кожна відповідь інтерпретувалась авторами статті за такими основними ознаками (категоріями): локалізація, детермінанти, зміст, оригінальність.

Локалізація пов'язана з урахуванням частин зображення, які використовуються при тлумаченні відповідей. У процесі фіксації відповідей обстежуваного використовувались позначки літерами латинського алфавіту.

Позначка W означала інтерпретацію зображення в цілому. Значна кількість таких цілісних відповідей свідчить про багатство уяви, здатність до розумових операцій синтезу.

Позначка D – означала інтерпретацію великої частини зображення (звичайно розміром від 50 до 20% основної фігури). Роршах вважав, що наявність значної кількості D у відповідях свідчить про практичний інтелект людини, її здатність до конкретної інтелектуальної активності.

Літера Dd означала інтерпретацію малої за розміром деталі. Збільшення кількості зазначених відповідей свідчить про такі риси людини, як дріб'язковість, придириливість, критиканство, обмеженість кругозору, епілептоїдні тенденції.

Літерою S позначалась інтерпретація білого простору всередині плями, а також білого фону навколо неї. Подібні відповіді свідчать про оригінальність мислення людини, певний творчий потенціал, здатність розглядати проблему під різними кутами зору.

Символ Do означав інтерпретація фрагменту зображення там, де більшість обстежуваних бачить ціле. Подібні відповіді притаманні особам із зниженим інтелектом, можуть бути ознакою афективного гальмування.

Окрім зазначених, при обстеженні з'являлись відповіді, у яких вихідним пунктом для тлумачення цілого була використана певна деталь плями або білого простору. В цих випадках використовувались такі позначення: DW – для побудови цілого використана велика деталь малюнка (від 50 до 20%); DdW – для побудови цілого використана мала деталь (менше 20%); SW – для побудови цілого використаний білий простір.

Детермінанти – це категорія, яка стосується ознак, які обумовлюють відповідь обстежуваного. Використовувались такі позначення літерами при фіксації відповідей:

F – якщо відповідь детермінована лише формою зображення;

M – якщо відповідь детермінована удаваним рухом людини;

FM – якщо відповідь детермінована рухом тварини;

m – якщо відповідь детермінована рухом неживих предметів;

C – якщо відповідь детермінована кольором зображення;

CF – відповідь детермінована переважно кольором, але також і формою;

FC – відповідь детермінована переважно формою, але також і кольором;

c* – відповідь детермінована чорним кольором;

c – відповідь детермінована сірим кольором;

Fc – відповідь детермінована формою при врахуванні сірого кольору.

Інтерпретації, пов'язані з рухом (кінестетичні), вважались дуже інформативними показниками, вони свідчать про внутрішню активність людини, розвинуту творчу уяву. Інтерпретації в яких відмічається рух тварин (FM) звичайно пов'язують з більш примітивним рівнем психічного життя, порівняно з M. Деякі дослідники вважають, що M є показником активності, який контролюється корою півкуль, а FM – підкорковими центрами. Нарешті, інтерпретації, пов'язані з рухом неживих предметів, вважались ще менш інтенсивними, ніж попередньо розглянуті. Вони також інтерпретувались як показники інтелектуального розвитку.

Символом F позначались відповіді, які давались на підставі врахування обстежуваними форми зображення. Роршах вирізняв три види оцінки форми: добра (F+); погана (F-); невизначена (F+-). Відповідями з доброю формою вважались такі, в яких відображено предмети чи явища, які в дійсності мають форму, схожу на розглядувану пляму. Погана форма мала місце у випадках, коли відповідь не має нічого спільного з реальною формою плями. Нарешті, відповіді, в яких називались безформні предмети вважались невизначеними. Рівень форми оцінювався за критеріями відповідності створеного образу реальній формі зображення і відповідності деталізації відповідей реальній структурі зображення.

Для оцінки використовувалась шкала із семи пунктів: 1,5; 1; 0,5; 0; -1,0; -1,5; -2,0. Розрізнялись три ступені якості форми: від 0,5 і вище – високий; від 0 до 0,5 – середній; від -1,0 до -2,0 – низький. Відповіді з сумарним рівнем форми 4,0 свідчать про інтелект, вищий від середнього. При рівні форми 2,0 інтелект оцінювався як середній; 1,0 – нижче середнього.

Як важлива діагностична ознака розглядався також колір зображень. Кольорові інтерпретації свідчили про розвиток афективної сфери: чим більше представлені кольори, тим важливіша роль емоційних стимулів у

житті підлітка. Так, FC – відповіді (форма і колір) свідчили про емоційність, яка контролюється з боку інтелекту; CF – відповіді (колір і форма) – про афективність, яка слабо контролюється інтелектом, про невеликі можливості адекватної адаптації до умов середовища; C – відповіді (тільки колір) були ознакою емоційної імпульсивності, схильності до афективних вибухів, невміння адекватно пристосуватись до оточення. Відсутність у протоколі кольорових інтерпретацій свідчила про гальмування афективності (неврози, депресії), афективну тупість, олігофренію.

Для оцінки афективності використовувалась формула суми кольору: $C = 0,5FC + 1CF + 1,5C$. Окрім цього, для встановлення ступеня інтелектуального контролю і здатності до адаптації бралось співвідношення FC : (CF+C). Залежно від величини співвідношення розрізнялись два типи реагування: лівосторонній (FC>CF+C); і правосторонній (FC<CF+C). Велике діагностичне значення мали також "світлотінюві" інтерпретації, або такі, в яких відповідь обумовлена чорним і сірим кольорами зображення (позначались буквами с* (чорний колір) і с (сірий колір). Вважалось, що подібні інтерпретації відображують приховану у тенденцію до тривожності і хвилювання, причому с-відповіді вказують на зниження активності, а с*- відповіді свідчать про підвищення активності для реалізації мети.

Зміст інтерпретацій фіксується з допомогою спеціальних позначень. При аналізі змісту відповідей зверталась увага на персеверації, труднощі у формулюванні відповідей, мову підлітка. Найпоширеніші варіанти відповідей – образи тварин (A), образи людей (H), неживі об'єкти (Obj), анатомічні інтерпретації (At). Зустрічались й інші образи у відповідях: рослини (Pt), географічні зображення (Geo), їжа (Food), пейзажі (N), архітектурні конструкції (Arch), вогонь (Ti), абстрактні зображення (Abs) і т.д. Подібні і більш рідкісні зображення записувались словами, наприклад: "дим", "емблема", "хмара" тощо.

Оригінальність інтерпретацій – за частотою відповідей фіксувались дві позиції: відповідь зараховувалась як поширена (популярна), або як рідкісна – оригінальна. Перелік популярних відповідей на тест Роршаха наводиться в деяких літературних джерелах [].

Особливі феномени – при обробці результатів зверталась увага також на численні фактори, які не піддаються формальній кількісній оцінці. В протоколі вони перераховувались як особливі феномени.

Відмова відповідати. Причиною були утруднення при інтерпретації зображення. Відмови найчастіше виникали при відповіді на таблиці № 2, 4, 6, 9, в більшості випадків вони є результатом впливу багатьох кольорів, але можуть бути обумовлені зниженим рівнем інтелекту, порушеннями уяви.

Критика зображення. Виявлялась у тому, що обстежуваний критично відноситься до зображення, яке потрібно інтерпретувати, або до своєї здатності щось придумати.

Усвідомлення процесу інтерпретації. Даний феномен виявлявся у тому, що обстежуваний впевнений у певному значенні плями, яке він повинен знайти.

Зазначення симетрії. Феномен проявлявся у тому, що обстежуваний щоразу підкреслював симетричність стимульних таблиць.

Педантизм формулювань. Виявлявся у ретельному і прискіпливому описанні найрізноманітніших деталей зображення.

Персеверації. Під даним феноменом розумілась інертність уявлень підлітка, яка проявляється у повтореннях однієї і тієї самої відповіді за змістом.

Стереотипія. Означала віддавання переваги якійсь категорії відповідей порівняно з іншими.

Посилання на себе. Даний феномен означав введення свого "Я" в зміст інтерпретацій, проєціювання власної особистості на тлумачення.

Конфабуляторні відповіді. Так називались інтерпретації, у яких зміст будується на основі сприйняття невеликої частини плями з неадекватним приписуванням їй усій плями.

Контамінації. Означали злиття двох дискретних образів в одну відповідь. Це рідкісний феномен, який свідчить про серйозні порушення мислительного процесу.

Фабулзація. Феномен означав більшу афективність і специфічність відповіді, ніж очікувалась від використання стимулу.

Розрахунки за методом Роршаха здійснювались за наступним алгоритмом.

1. Загальна кількість відповідей (N).
2. Кількість відповідей на останні три таблиці (NI).
3. Середній час реакції (T) – час від показу таблиці до першої відповіді на неї.
4. Середній час відповіді (Tв) – відношення тривалості опитування до загальної кількості відповідей.
5. Кількість цілісних інтерпретацій.
6. Кількість відповідей на дрібні деталі, деталі з рухом.
7. Кількість формених, кінестетичних і кольорових відповідей.

Наприклад:

1. N = 30; 2. NI = 10; 3. T = 3 сек; 4. Tв = 25 сек; 5. W = 8; 6. D = 13, Dd = 2, M = 5, 1S; 7. F = 12 (F + = 8, F ± = 1, F - = 3), FC = 3, C = 2, CF = 2.

Зміст інтерпретацій враховується у стандартному порядку: N, Hd, A, Ad, At, Sex, Pl, N, Obj, Arch і т. д. Підраховувалось також співвідношення N : Hd і A : Ad, яке в нормі становить 2: 1. Окремо підраховувалась кількість оригінальних і популярних відповідей. Розраховувались також:

частка відповідей з тваринами (A) як відношення суми цілих образів і частин тварин до загальної кількості відповідей;

частка популярних відповідей як відношення кількості популярних відповідей до загального числа відповідей;

частка оригінальних відповідей як відношення кількості оригінальних відповідей до загального числа інтерпретацій.

Визначався і тип сприймання – співвідношення способів сприймання стимульного матеріалу в протоколі. За норму вважається співвідношення: 8W : 23D : 2Dd : 1S. Важливим елементом розрахунку був тип переживання – співвідношення відповідей за рухом і кольором. За кожен кінестетичну інтерпретацію M давався 1 бал, за FC – 0,5 бали, за CF – 1 бал, за C- інтерпретацію – 1,5 бали. У дослідженні виокремлювались:

інтроверсивний тип (переважання M над C, наприклад, 5 : 2);

екстратенсивний тип (переважання C над M, наприклад, 3 : 8);

амбіквальний тип (високі і приблизно рівні показники C і M, наприклад, 5 : 6);

коартативний тип (невисокі оцінки оцінки від 1 до 3 з кожного боку, наприклад 2 : 3).

На основі наведених принципів оцінювання відповідей на тест Роршаха, нами було проведено обстеження групи підлітків-логопатів і контрольної групи підлітків такого ж віку без мовленнєвих дефектів.

Дослідження дало можливість визначити особливості особистісних профілів дітей-логопатів.

Профіль типу:

7-10W : 20-25D : 2-4Dd : 1-2S : 3-5M; F+= 20-30; $\sum C=3-5$;

є типовим для підлітків контрольної групи.

Відповіді підлітків з вадами мовлення характеризувались наступними ознаками:

- обстежувані давали меншу загальну кількість відповідей на усі таблиці або відмовляється від інтерпретації деяких таблиць (30% обстежених);

- час інтерпретації однієї таблиці перевищував 1,5 хвилини (20% обстежених);

- кількість W у відповідях не перевищує 2 (25%);

- кількість D не перевищує 10 (15%);

- відсутні інтерпретації з M (10%);

- кількість інтерпретацій F+ не перевищує 10 (15%);

- відсутні відповіді Dd (20%);

- показник $\sum C$ перевищує 7 при кількості M не більше 2 (виражений екстратенсивний тип переживання) (25%);

- кількість тваринних або анатомічних інтерпретацій перевищує 75% від загального числа відповідей (15%);

- кількість популярних відповідей не перевищує 2 (20%);

- в інтерпретаціях більше 7 разів зустрічаються контамінації, конфабуляції, віднесення до себе, стереотипія (20%).

Таким чином, порівняння відповідей на тест Роршаха двох груп обстежуваних підлітків дозволило встановити, що за низкою параметрів тесту відзначались значимі відмінності між двома обстежуваними вибірками. Так, в контрольній групі спостерігається більше цілісних інтерпретацій (W), більше інтерпретацій значної частини плями (D), більше інтерпретацій дрібних деталей (Dd), частіше інтерпретуються білий простір всередині зображення (S) (відмінність значима, $p \leq 0,01$), представники контрольної групи дають більше інтерпретацій правильної форми (F+), частіше зазначають таку детермінанту, як рух людини (M). В контрольній групі зафіксовано менше тваринних інтерпретацій (A) і меншу кількість оригінальних відповідей. Нарешті, підлітки контрольної групи витрачали менше часу на описання однієї плями (середній час 14 секунд проти 20 в іншій групі), для них меншу роль мають кольорові інтерпретації (C) і більшу – кінестетичні.

Отримані результати показують, що контрольна група підлітків характеризується дещо вищим рівнем теоретичного мислення, кращими аналітико-синтетичними здібностями, більш розвинутою уявою і практичним інтелектом, оригінальністю мислення. Кількість оригінальних інтерпретацій в контрольній групі знаходиться в рамках статистичної норми (25%), а в групі підлітків-логопатів цей показник є вищим (37,5%). Також в останній групі відмічається збільшення частки тваринних інтерпретацій, за літературними даними, це негативно корелює з рівнем інтелекту.

Контрольний групі властивий так званий інтровертивний тип особистості, для якого характерне домінування кінестетичних (рухових) інтерпретацій, порівняно з кольоровими; це свідчить про певну індивідуалістичність, оригінальність мислення, творчий потенціал, стабільність, незначні адаптаційні можливості. Групі підлітків з вадами мовлення більш властивий екстратенсивний тип особистості, для якого характерне домінування кольорових інтерпретацій, що свідчить про репродуктивне мислення, меншу індивідуалістичність, проте вищу лабільність і здатність до адаптації.

Отримані у ході дослідження результати підтверджують великі діагностичні можливості тесту Роршаха для дослідження індивідуально-психологічних особливостей дітей з вадами мовлення. Очевидно, що науковий інтерес представляє вичення перспектив використання деяких інших цікавих, але мало використовуваних у корекційно-виховній роботі із дітьми з вадами мовлення проєктивних методик, зокрема, методу портретних виборів, методу кольорових виборів, тестів дивергентного мислення тощо.

Література

1. **Анастаси А.** Психологическое тестирование: В 2-х кн.: Пер. с англ. / А. Анастаси. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 1. – 320 с.; Т. 2. – 336 с. 2. **Белый Б.И.** Тест Роршаха. Практика и теория / Б.И. Белый / Под ред. Л. Н. Собчик. – СПб, Дорваль, 1992. – 296 с. 3. **Бодалев А.А.** Общая психодиагностика / А.А. Бодалев, В.В. Столин. – СПб.: Изд-во «Речь», 2002. – 440 с. 4. **Собчик Л.Н.** Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики / Л.Н. Собчик. – СПб.: Издательство «Речь», 2003. – 624 с.

References

1. **Anastazi A.** Psychologicheskoe testirovanie / A. Anastazi – M.: Pedagogika, 1982. – Т.1. – 320 p. Т. 2. – 336 p. 2. **Belyi B. I.** Test Rorschaha. Praktika i teorija / B.I. Belyi / pod red. L.N. Sobchir navchalny posibnyuk. – SPb, Dorval, 1992. – 296 p. 3. **Bodaljov A.A.** Obschaja psyhodiagnostika / A.A. Bodaljov, V.V. Stolin. – SPb.: Izd-vo Rech, 2002. – 440 p. 4. **Sobchik L.N.** Psihologija individualnosti. Teorija i praktika psihodiagnostiki / L.N. Sobchik. – Cpb.: izd-vo Rech, 2003. – 624 p.

Барко В.І., Барко В.В. Діагностика індивідуально-психологічних особливостей дітей з вадами мовлення за допомогою тесту Роршаха

У статті розглядається проблема здійснення психологічної діагностики індивідуально-психологічних особливостей дітей з вадами мовлення із використанням проєктивного тесту Роршаха. Здійснено аналіз психодіагностичних особливостей і переваг проєктивних методів, дана коротка характеристика тесту Роршаха, описано постановку і хід експериментального дослідження. Детально розкрито методику проведення тестування учнів підліткового віку з вадами мовлення із використанням розглядуваного тесту, показано способи фіксації різних варіантів відповідей на стимульний матеріал тесту. Проведений порівняльний аналіз психологічних профілів дітей з вадами мовлення (експериментальна група) і дітей без таких вад (контрольна група). Отримані результати свідчать про те, що контрольна група підлітків характеризується дещо вищим рівнем теоретичного мислення, кращими аналітико-синтетичними здібностями, більш розвинутою уявою і практичним інтелектом, оригінальністю мислення. Кількість оригінальних інтерпретацій в контрольній групі знаходиться в рамках статистичної норми, а в групі підлітків-логопатів цей показник є вищим. Отримані дані підтверджують широкі можливості тесту Роршаха для дослідження індивідуально-психологічних особливостей дітей з вадами мовлення.

Ключові слова: тест Роршаха, психологічна діагностика, індивідуально-психологічні особливості, інтерпретація, діти з вадами мовлення.

Барко В.И., Барко В.В. Диагностика индивидуально-психологических особенностей детей с дефектами речи с помощью теста Роршаха

В статье рассматривается проблема осуществления психологической диагностики индивидуально-психологических особенностей детей с дефектами речи с использованием проєктивного теста Роршаха. Осуществлен анализ психодиагностических особенностей и преимуществ проєктивных методов, дана короткая характеристика теста Роршаха, описана постановка и ход экспериментального исследования. Детально раскрыта методика проведения тестирования учащихся подросткового возраста с дефектами речи с использованием рассматриваемого теста, показаны способы фиксации разных вариантов ответов на стимульный материал теста. Проведен сравнительный анализ психологических профилей детей с дефектами речи (экспериментальная группа) и детей без таких дефектов (контрольная группа). Полученные результаты свидетельствуют о том, что контрольная группа подростков характеризуется несколько высшим уровнем теоретического мышления, лучшими аналитико-синтетическими способностями, более развитым воображением и практическим интеллектом, оригинальностью мышления. Количество оригинальных интерпретаций в контрольной группе находится в рамках статистической нормы, а в группе подростков-логопатов этот показатель является выше. Полученные данные подтверждают широкие возможности теста Роршаха для исследования индивидуально-психологических особенностей детей с дефектами речи.

Ключевые слова: тест Роршаха, психологическая диагностика, индивидуально-психологические особенности, интерпретация, дети с дефектами речи.

Diagnostics of individually-psychological features of children with speech abnormality by means of Rorshah test

The article is devoted to the problem of realization of psychological diagnostics of individually-psychological features of children with speech abnormality by means of proective Rorshah test. The analysis of psychological features and advantages of proective methods is carried out, short description of Rorshah test is given, procedure and motion of experimental research is described. The methods of realization of testing are exposed in details; the methods of fixing of different variants of answers for stimul material of test are are shown as well.. The comparative analysis of psychological types of children with speech abnormality

(experimental group) and children without such defects (control group) is conducted. The obtained results testify that the control group of teenagers is characterized by the higher level of theoretical thought, the better analytico-synthetic capabilities, more developed imagination and practical intellect, by originality of thought. An amount of original interpretations in a control group situated within the framework of statistical norm, and in the group of children with speech abnormality this index is higher. Finding results confirm wide possibilities of Rorshah test for research of individually-psychological features of children with speech abnormality.

Keywords: test of Rorshah, psychological diagnostics, individually-psychological features, interpretation, children with speech abnormality

Стаття надійшла до редакції 22.09.2014 р.

Статтю прийнято до друку 25.09. 2014 р.

УДК 376-056.264 : 159.942-053.5

НАВЧАЛЬНО-ПРЕВЕНТИВНА РОБОТА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ АГРЕСІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПМР

Бєлова О.Б.

Великий вплив на формування дитячого світогляду, мають дві важливі структури соціального середовища: сім'я та колектив. У своїх дослідженнях учені (В. Ананьєв, Л. Божович, А. Долгова, С. Завражец, О. Романов, І. Фурманов та ін.) відзначили, що продемонстрована членами родини або групою однолітків негативна модель поведінки для дитини-спостерігача є основним прикладом для наслідування. Тому для запобігання агресії у молодших школярів необхідно використовувати три системні підходи: індивідуальний, соціально-груповий та сімейний [1, 2, 3].

У своїх роботах науковці, педагоги та практичні психологи (А. Долгова, О. Лютова, Г. Моніна, В. Оклендер, Т. Смірнова та ін.) наголошували, що для корегування емоційно-вольового стану агресивних дітей індивідуальний підхід "вчитель-дитина" дає найбільш результативні показники. Враховуючи особливості молодших школярів з порушеним мовленнєвим розвитком (ПМР), були розроблені навчально-превентивні заняття, які формували у дитини вміння самостійно відчувати, розпізнавати, характеризувати та врегульовувати різні за проявами емоції [1, с. 16; 3, с. 92].

Науковці (О. Атемасова, Д. Бєх, А. Долгова, Л. Гумовська, Л. Мітіна, В. Оклендер, Р. Портман, О. Романов, К. Рудестам, І. Фурманов та ін.), котрі використовували в практичній діяльності соціально-груповий підхід щодо корекції поведінки, зазначали, цей підхід, допомагав дітям зняти емоційне напруження у колективі однолітків, дозволяв краще пізнати інтереси один одного, формував в них почуття емпатії, гуманність, співчуття, толерантність, тощо [1, с. 20; 2; 3, с. 84; 4].

Дослідження вчених та практичних психологів (Г. Будінайте, Е. Ейдемільер, А. Захаров, Т. Мішина, А. Черніков, В. Юстицік та ін.) взаємостосунків між членами родини в сімейному підході свідчать, що в більшості випадків прояви агресії в дітей – це дефіцит уваги дорослих. Зважаючи на їх думку, нами були включені заняття, які сприяли формуванню продуктивних взаємостосунків між батьками й дітьми.

Аналіз психолого-педагогічної літератури [1; 2; 3; 4] засвідчив, що поведінку дитини можна змінити під час виховання та навчання, при створенні необхідних умов у сім'ї та колективі однолітків. Відповідно до цього твердження нами визначено основну мету статті, яка розкриває зміст навчально-превентивної роботи направленої на запобігання агресії в молодших школярів з ПМР.

В основу навчально-превентивної методики на всіх етапах роботи були введені ситуації з модифікованої "сюжетно-ситуативно-ілюстрованої" методики, використані музичні твори, картини сучасних та класичних художників, мультфільми, казки, малюнки, притчі, рухові ігри (див. рис. 1).

Навчально-превентивні заняття планувалася з урахуванням визначеної мети. Вони проводилися з молодшими школярами як індивідуально, так і фронтально. Також була використана система занять із членами сім'ї й учнями молодших класів.

Визначено структуру навчально-превентивних занять, які склалися з трьох частини: вступної, основної та завершальної. Кім того, сформулювали назву, мету, перелік основних засобів та інструкцію щодо виконання вправ. Зокрема, вступна частина занять була типовою на всіх етапах навчально-превентивної роботи. В індивідуальному, соціально-груповому та сімейному підходах використовували гру "Привітання". Ця вправа зменшувала емоційну напругу як у дітей, так і в дорослих, налаштовувала їх на сумісну співпрацю з експериментатором, формувала спостережливість до інших людей, розвивала емпатію, толерантність, відчуття поваги до інших.